

לשלם ממיטב, חייבים הם לשלם ממיטב. ולשם מה איפוא כתבה התורה "נפש בנפש" [דהוי כאילו כתבה "נפש תחת נפש"], ללמדנו שמשלם ממיטב? אלא בהכרח, בא הכתוב ללמדנו לחייבם גם כשלא זממו לחייבו מיטב.⁽²⁰⁾

מאי קאמר

במשנה שנינו לא הרי השור כהרי המבעה וכו', ועל כך שואלת הגמרא: מאי קאמר? ויש להעיר, כי בכמה מקומות בש"ס מצאנו צריכותא של "לא הרי", ולא שואלים שם "מאי קאמר", ומה נשתנה כאן שהגמרא שואלת?

התוס' באים ליישב זאת: **משום דלא מצי לפרושי האי "לא הרי" כשאר "לא הרי" שבש"ס**, משום שלא יכול לפרש כאן כמו שמפרש כל "לא הרי" שבש"ס שפירושו: אין חומרתו של זה כחומרתו של זה, וכן להיפך, ומוכח מזה שאין החומרות גורמות הדין אלא הצד השווה שבהן. וכאן לא נאמר הצד השווה שבהן אלא רק בסוף לגבי בור, לכן **קמתמה**, המקשן תמה: **מאי קאמר?** מהו פירוש הצריכותא שאמרה המשנה?⁽²¹⁾

כי שדית בור בינייהו אתיא כולהו במה הצד ה-ב

רבא אמר שאם התורה היתה כותבת רק בור עם אב נוסף, היינו לומדים מזה את כל האבות בלימוד של "מה הצד".

ותחילת הלימוד הוא מן הבור, שמצאנו בו שעל אף שאין דרכו לילך ולהזיק, הרי הוא חייב, שאר אבות, שדרכן לילך ולהזיק, לא כל שכן שחייבים. ולימוד זה ניתן לפרוך, כי מה לבור, שתחילת עשייתו לנזק, תאמר בהני, שאין תחילת עשייתו לנזק. וכאן מובא האב המצורף

ללמד רק ש"וקצותה את כפה" אין הכוונה בה כמשמעו, אלא לחיוב ממון, ולא לקוץ את כף היד עצמה. ודבר זה הוא הנלמד בגזירה שוה מעדים זוממים.⁽¹⁸⁾ אלא, שממילא, לאחר שלמדים מעדים זוממים שהכוונה היא לחיוב ממון, למדים גם שישלם ממיטב על בושת, כעדים זוממים. אבל אין זה כשאר הלימודים של גזירה שוה, של "תחת נתינה", שבהן עיקר הלימוד הוא בא ללמד על חיוב מיטב. ולכן לא הזכירה זאת הגמרא.⁽¹⁹⁾

והתוס' ממשיכים לבאר מנין לנו שעדים זוממים משלמים ממיטב, שמהם נלמד לבושת:

ועדים זוממים המשלמים ממיטב, פירש רש"י דכתיב בהו "נפש בנפש" [דברים יט כא], ודרשינן שהכוונה היא כאילו נאמר "נפש תחת נפש", ודורשים בגזירה שוה של "תחת תחת" משור המועד, שגם עדים זוממין משלמים תשלומי מיטב.

ומבארים התוס' שעדים זוממים משלמים ממיטב גם אם לא זממו לחייב את הנידון שישלם ממיטב:

וצריך לומר, דאפילו אם העדים זוממים העידו על שור תם שהזיק, שזממתם היתה לחייב את בעל השור לשלם רק מגוף השור, כי שור תם אינו משלם אלא מגופו, או אם העידו פלוני חייב לפלוני מנה, **דדינו בזיבורית**, שזממם היה לחייבו לשלם מקרקע זיבורית [מהקרקע הגרועה, שכן בעל חוב מדין תורה משלם מזיבורית, ורק מדרבנן משלם מקרקע בינונית, שאינה מיטב אך גם אינה זיבורית], דגם במקרים אלו **משלמים** העדים זוממים **במיטב**, למרות שלא זממו לחייב את הנידון לשלם ממיטב.

והתוס' מוכיחים זאת: **דאם** נאמר שחייבים לשלם ממיטב רק כשרצו לחייב אחרים לשלם ממיטב, אם כן, **לא צריך קרא**, לא צריך פסוק לדרשה שישלמו העדים הזוממים ממיטב, דהרי מ"כאשר זמם" נפקא דיתחייבו ממיטב! הרי באופנים כאלו הם מתחייבים לשלם ממיטב משום החיוב לשלם את אשר זממו, וכיון שזממו לחייבו

הריב"א הסובר כן שבעדים זוממים שלא נאמר "תחת נתינה ישלם כסף", מה שהם חייבים במיטב הוא רק מפאת שזממו לשלם ממיטב, וכן הסכים הראב"ד והמאירי. והקשו הראשונים שלפי זה אם יעידו על כתובת אישה או בעל חוב ישלמו רק מזיבורית, וכמו שכתבו התוס', וזה דוחק. ואולם הראב"ד כתב דאין הכי נמי לא ישלמו ממיטב, ומכל מקום נחשבים כאב כיון דבעלמא משלמי ממיטב.

21. פירשנו על פי תוס' רבנו ישע"י מובא ב"שיטה מקובצת", ואמנם ראה לעיל ב. בתד"ה לא' ובהערה 15 שפירשנו הוכחת התוס' מזה שהמשנה מזכירה את החמור ראשון מוכח שאין זה ככל לא ראי שבא לומר שאין החמורא גורמת הדין. וראה שם כיצד פירשו האחרונים.

18. זה לשון הסיפרי המופיע לפנינו: "ומנין שהמביש משלם ממון? נאמר כאן לא תחוס עינך ונאמר להלן לא תחוס עינך. מה לא תחוס עינך האמור כאן ממון, אף לא תחוס עינך האמור להלן ממון". וראה בהערות על הגמרא מה שכתבנו בשם הרשב"א.

19. בתוס' רבנו פרץ מביא את פירוש רש"י מנין לומדים לחייב עדים זוממים במיטב, ומביא פירוש נוסף [הוא פירוש ריב"א ראה להלן]. ומוסיף "ועוד יש מפרשים, דסמיך אגזירה שוה דסיפרי, נאמר כאן "לא תחוס עינך" מה להלן מיטב, כדפירשנו, אף כאן מיטב". ומשמע הן מלשונו והן מרצף הדברים שהגזירה שוה באה ללמד על עדים זוממים שמשלמים ממיטב ולא על הבושת.

20. ואולם הרשב"א וכן הרא"ש ב"שיטה מקובצת" מביאים בשם

לבור, המוכיח שחייב גם כשאין תחילת עשייתו לנזק. ושוב יש לפרוך שלאב זה יש חומרא מיוחדת [כי לכל אב יש את חומרתו המיוחדת], ולא יתכן ללמוד ממנו, ועל כך יש לחזור לבור, ולהוכיח שחייב למרות שאין לו חומרא זו. וחזר הדין, לא ראי וכו', אף אני אביא שאר האבות וכו'.

ומביאים התוס' את פירוש רש"י לגבי הלימוד של השן מבור ואש, כדי להקשות עליו: **מה שפירש הקונטרס ד"שן" אתיא מ"בור ואש"**, שהשן נלמדת מבור ואש באופן הזה: לאחר הדחיה "מה לבור, שאין תחילת עשייתו לנזק", יש להוכיח מאש, שאף הוא אין תחילת עשייתו לנזק. **דכי פרכת**, שאם תפרוך, כלומר, יש לשוב ולפרוך: **מה לאש, שכן מועדת היא לאכול בין את אשר ראוי לה** [עצים וכדומה], **בין את שאין ראוי לה** [כאבנים], **תאמר בשן, שאין מועדת לאכול אלא בדבר הראוי לה**, (22) שוב נאמר בור יוכיח.

התוס' מקשים שאין פירכא זו נכונה: **וקשה, דלא אשכחן ש"אינו ראוי" בשן**, לא מצאנו היזק הנקרא "שן" ש"אינו ראוי" לשן, **דאם אכלה דבר שאין ראוי לה לאכילה, לא הוי תולדה דשן**, אין זה נחשב כלל לתולדה דשן, **אלא הוי תולדה דקרן**, כי השן מוגדרת בכך שיש הנאה להזיקה, ולכן, כשאכלה דבר שאינו ראוי לה, **כיון דאין הנאה להזיקה**, ואין דרכה לאוכלה, אין זה תולדה דשן, אלא תולדה דקרן. ואם כן, מה שאינה חייבת מצד שן באינו ראוי לה, אין זה מטעם קולא של שן, אלא שאין זה כלל נזק של שן, (23) וממילא אין מה לפרוך מזה על הלימוד מאש. (24)

מוסיפים התוס' בקושייתם: **ואי משכחת בשום ענין**, גם אם נמצא באופן כל שהוא מקרה של "אינו ראוי לה" בשן [כלומר, אופן שיש לה הנאה מדבר שאינו ראוי לה], עדיין אין לפרוך כן, שהרי מדובר במקרה שאין השן הזה כתוב במפורש אלא חיובו נלמד מבור ואש. ואם כן, **נילף** [נלמד] **מאש דמתחייב אף באין ראוי**, וכך גם השן יתחייב אף באין ראוי. וממילא אין כל מקום לפירכא זו.

ולכן, התוס' מסבירים אחרת מרש"י:

ונראה, דשן נמי אתי בפלגא דדינא. אף השן נלמד ב"חצי הדין", כמו רגל ואדם. כלומר, כשאנו פורכים את הלימוד מבור; מה לבור שתחילת עשייתו לנזק, אנו מוכיחים מאש שאין תחילת עשייתו לנזק, וחייב. ואולם לא ניתן להמשיך ולפרוך "מה לאש", כי אין מה לפרוך, כיון שגם השן, כמו הרגל והאדם, חייבים אף באינו ראוי להם. וזו היא הכוונה שנלמד ב"פלגא דדינא".

דרך אחרת מבארים התוס':

או אפשר לבאר, שאת השן היינו לומדים מאש לחודיה: מה האש, שאין בו רוח חיים, חייב. שן, שיש בו רוח חיים, לא כל שכן. (25)

וחוזרים התוס' ליישב את פירוש רש"י:

ומיהו יש לומר ליישב פירוש הקונטרס, דשפיר פרכינן פירכא דלא שויכא בשן. הפירכא שפירש רש"י: "מה לאש וכו'", תאמר בשן שאין מועדת לאכול אלא בראוי לה" היא פירכא טובה, על אף שזה שהשן אינו חייב באינו ראוי אין זה פטור אלא שאין מציאות כזו. כי מכל מקום, זה נחשב כקולא שניתן לפרוך ממנה. (26)

והתוס' מוכיחים שניתן לפרוך כן:

דכהאי גוונא פריך בהחובל [לקמן פח א], הגמרא לקמן פורכת פירכא מסוג זה, **גבי עבד ואשה**, הגמרא שם מבקשת ללמוד מקל וחומר מאשה, שעבד פסול לעדות, והגמרא פורכת: **"מה לאשה שכן אינה במילה** תאמר בעבד שהוא ראוי למילה, הרי שפטור האשה ממילה נחשב לקולא, למרות שפטורה מפאת שאינה שייכת במציאות. (27)

התוס' עוברים לתשובה על הפירכא לפי ביאור רש"י:

הגמרא וכולהו כי שדית בור, אין הכוונה לאש [מהרש"א]. וראה במהר"ם. והנפקא מינה אם יקבלו גם את הקולות של בור או רק של אש [ראה לקמן הערה 45].

26. ב"דרכי דוד" העיר דאינו בדומה, דבמילה מ"מ איכא מצוה יתירה באיש מבאשה והוי פירכא, אבל הכא דאינו ראוי חייב משום קרן וראוי חייב משום שן ל"ש פירכא כלל דחייבין כולם, אלא שחלוקין בשמותיהן וע"ז אנו דנין ללמוד שם זה משם זה ול"ד להדדי, וראה גם ב"מנחת יהודה" שהקשה בעין זה שלא דמי להדדי.

27. וראה כן נמי בתוס' שם ד"ה שכן, ויש מפרשים שכוונת הגמרא שהאשה לא יכולה למול את בנה, והתוס' דוחים פירוש זה. וראה בכתבי הגר"ח סימן קפו' וסימן רנד' מה שפירש שם בגמרא.

22. כמבואר לקמן במשנה יט: "כיצד השן מועדת לאכול את הראוי לה, הבהמה מועדת לאכול פירות וירקות, אכלה כסות או כלים משלם חצי נזק". ובגמרא שם מבואר כן לענין חיה האוכלת בשר צלוי שאין זה דרכה או צבי שאוכל בשר ופת וכו'.

23. עפ"י "תוס' רבנו פרץ".

24. הגר"ט בסימן קט"ז כתב ליישב דברי רש"י דמיירי באופן שאכלה דבר שנהנת באכילתה, אלא שאין דרכה לאכול זאת, כיון דלא הו"ל לאסיקי אדעתיה ראה שם. וראה בענין זה ברא"ש פרק ב' סימן ג' וביש"ש סימן ט', ובספר המפתח לקמן יט ב [במשנה ד"ה אמאי לא תנא רבותא] וראה לעיל ב ב בהערה בביאור הגמרא.

25. וכך גם הרגל והאדם ילמדו מאש לחודיה. ולפי זה מה שאמרה

מבארת שאינו ראוי בבור זה "כלים" וממילא דברי הברייתא לא נאמרו לשיטת רבי יהודה החולק עם חכמים, ומחייב על נזקי כלים בבור [לקמן נג ב], כי לשיטתו אין הבור פטור באינו ראוי לו. ולפי רש"י שאף האדם נחשב אינו ראוי לבור, קשה למה אמרה הגמרא שאין זה כרבי יהודה והוא משכחת ליה אדם, הרי גם לפי רבי יהודה יש מציאות שהבור פטור באינו ראוי, כי רבי יהודה מודה שהבור פטור על אדם.⁽³⁰⁾

מכח קושיות אלו מסיקים התוס':

אלא נראה, דאדם נמי חשוב ראוי לבור, כיון דראוי למות בהבלא, האדם גם הוא [כמו השור] ראוי לבור, כיון שבמציאות כשנופל לבור ראוי הוא למות בהבל הבור. ומה שהתורה פטרה את הבור על מיתת האדם אינו מפאת שאינו ראוי, אלא גזרת הכתוב הוא כמו שפטרה בטמון באש.⁽³¹⁾

אבל כלים שחשיב ליה [שהגמרא מחשיבה את הכלים] **לקמן** [י א] **אין ראוי לבור,** היינו מפני **דלא מוקא להו הבלא,** שאין ההבל מויק להם ולכן במציאות אין הכלי ראוי להנזק בהבל הבור.⁽³²⁾

שואלים התוס' על כך: **ואף על פי דכלים חדתי מפקעי בהבלא כדאמר בסוף פרק הפרה לקמן** [נד א], אף שנתבאר לקמן שכלים חדשים פוקעים [מתבקעים] מהבל הבור, ואם כן מוכח שאף הכלים ראויים להינזק מהבור, והוי ראוי לבור כאדם, ורק התורה גזרה שפטור על הכלים.

משיבים התוס': **מכל מקום, יש כלים שאין מתקלקלים בהבלא,** אמנם כלים חדשים ראויים להינזק מן הבור,

אך מה שפירש רש"י שאת הפירכא מה לאש שכן מועדת לאכול בין בראוי לה וכו' תאמר בשן שאין מועדת לאכול אלא בראוי לה. **אנו דוחים: בור יוכיח שאין הבור מועד לדבר שאין ראוי לו. כגון אדם,** שהבור פטור על האדם. פירוש זה קשה:

התוס' לא מסכימים עם רש"י שאדם נחשב אינו ראוי לבור, ומקשים על כך שלש קושיות:

חדא [אחד, קושיא ראשונה]: **דלא פטר אדם אלא ממיתה ולא מנזיקין,** פטור הבור אינו אלא על מיתת האדם ולא על נזקי האדם, ואם האדם נחשב אינו ראוי לו לבור, אם כן מצאנו שהבור חייב באינו ראוי לו.⁽²⁸⁾

ועוד קשה: אטו משום דפטר אדם, חשוב אינו ראוי, האם משום שהתורה פטרה את הבור על מיתת האדם, נחשב כבר שהאדם אינו ראוי לו לבור? **והלא באש נמי פטור טמון,** הרי גם באש, שאמרנו שחייב אף בשאינו ראוי לו, התורה פטרה על הטמון [על מה שהיה טמון בתוך הגדיש ונשרף יחד עימו, לקמן סא ב]. ואף על פי כן אין הטמון נחשב כאינו ראוי לו לאש, ולא אמרינן שהוא פטור באינו ראוי לו. אם כן גם בבור מה שהתורה פטרה את הבור על מיתת האדם אינו מחשיב את האדם לאינו ראוי לו.⁽²⁹⁾

ועוד קשה: דלקמן [ט ב] **גבי "חומר בשור מבבור"**, הברייתא לקמן [ט ב] מביאה זוגות של אבות ומציינת את החומרות שיש באחד שאין בשני, ומונה ביניהם: "חומר באש מבבור, שהאש דרכה לילך ולהזיק, ומועד לאכול בין דבר הראוי לה ובין דבר שאינו ראוי לה, מה שאין כן בבור". ובגמרא שם [י א] **אין מוצא לרבי יהודה דמחייב על נזקי כלים בבור, אין ראוי בבור,** הגמרא

28. ב"מנחת יהודה" הקשה, מכל מקום לגבי מיתה הוי אינו ראוי, ומה הראיה מנזיקין למיתה? ואולם ראה ב"נחלת משה" וכן ב"ברכת אברהם" המבארים את קושיית התוס', שהתוס' הבינו לפי רש"י שהאדם נחשב אינו ראוי לפי שאין דרכו ליפול בבור שאדם נזהר שלא ליפול בבורות, ולכן פטרה התורה את בעל הבור, דאם לא נזרה, הוי פושע בעצמו. ולכן הקשו מנזיקין, שאם זה הטעם, היה צריך להיות פטור גם מנזיקין, ואם חזינן שחייב, על כרחך צריך לומר שדרך האדם ליפול בבור כמו השור [דגם על שור פיקח פטור אלא רק אם נפל בלילה או בסומא, וכן באדם בלילה או סומא שכיח שיפול].

וראה עוד ב"מנחת יהודה" מה שמיישב.

וראה ב"שיטה מקובצת" בשם רבי ישראל, שמשמע מדבריו שמיישב את רש"י שאין דרך אדם ליפול נפילה של מיתה, ולכן הוי אינו ראוי ופטור. אבל דרך אדם להיתקל בבור ולהינזק ולכן לענין נזיקין הוי ראוי וחייב. וראה בגרנ"ט סימן קטז'.

29. ומבאר ה"נחלת משה" שקושיה זו היא המשך לקושיה קודמת כממה נפשך, שאם נאמר שמה שרש"י מחשיב את האדם אינו ראוי לבור אינו מפאת שאין דרכו ליפול לבור אלא מפאת הפטור ההלכתי שהתורה פטרה, שזהו סימן שהתורה מחשיבה את האדם כאינו ראוי

ליפול לבור, אם כן קשה, שגם בטמון התורה פטרה ולמה אמרינן שהאש מועדת אף באינו ראוי לה.

30. ראה במהר"ם שיף המקשה, ששם מדובר בחומר באש מבור ואש גם פטור מאדם. ראה שם, וב"תפארת שמואל".

31. על פי תוס' רבנו פרץ.

32. דברי התוס' ניחא לשיטת רב שבור שחייבה עליו התורה להבלו ולא לחבטו, דכיון דכל החיוב הוא על ההבל וזה לא שכיח שכלים יוזקו בהבל ולכן הוי אינם ראויין לבור, אבל לשמואל דאמר להבלו וכ"ש לחבטו צ"ע למה נחשב כלים אינו ראוי לבור הרי שכיח שישברו מחבטה [מהר"ם שיף]. וראה בחתם סופר. ולכאורה יש לומר לשמואל במילא ספוגים בכלים דבכך אינם ראויים להינזק וראה בגרע"א, וראה ב"מנחת יהודה" אם אפשר לומר כן.

ועצם הדבר צ"ב דהא דפטור הוא מפאת דלא בא הנזק מן הבור ואם כן מה שייך להחשיב זאת לקולא ולומר בור יוכיח שאינו מועד אלא לדבר הראוי לו. [מנחת יהודה]

כלומר, כח אחר הוא אמנם גורם קולא לענין אחריות המעשים, אך הוא גורם חומרא בזה שהאש אינה עומדת במקומה אלא הולכת ומזיקה. והחומרא שהולכת ומזיקה שקולה יותר מהקולא שנעשה בשיתוף כח חיצוני. וכיון שהאש חמורה יותר שהולכת ומזיקה, ניתן ללומדה מבור ואב אחר.⁽³⁴⁾

התוס' מקשים על תירוצם:

והא דקאמר בסמוך [ו א], הגמרא בסמוך מבארת שאבנו וסכינו נלמד במה הצד מבור ואש, כי את הלימוד מבור לחוד יש לפרוך [כפי שנתבאר]: "מה לבור שכן אין כח אחר מעורב בו וכו'", לכן זקוקים ללימוד גם מאש, שהאש תוכיח, **שכן כח אחר מעורב בו** ואף על פי כן **חייב**. ופירוש הדבר שהאש שאין בו את החומרא של הבור יוכיח. וקשה הרי אמרנו אדרבה שאש שיש לו כח אחר ועל ידי זה הולך ומזיק חמור הוא מן הבור, ומה יש אם כן להוכיח מאש, הא באש הכח אחר רק גורם לו חומרא שאיננה באבנו וסכינו ומשאו.

ומתרצים התוס': אין הכוונה ב"אש תוכיח" לומר שגם בה יש את קולא זו. אלא **הכי פירושו: אש תוכיח, שכן, אף על גב דכח אחר מעורב בו, ומכל מקום, חשיבי ליה כאילו בעצמו עושה את הכל, וחייב משום חיצוני**. שהתורה החשיבה כאילו בעל הדליקה עשה זאת לבדו, ונחשב ככוחו, למרות דהוי כח אחר מעורב בזה. כלומר, אמנם האש חמור מבור בכך שהאש הולך ומזיק על ידי כח אחר, מכל מקום, לענין אחריותו של בעל האש על הנזק, היה מקום לומר שהאש קל יותר, שכן היה כאן גם כח אחר שנשתתף בהבאת האש לגדיש, ומכל מקום התורה החשיבה זאת ככוחו וכמעשיו,⁽³⁵⁾ **הכא נמי, כך גם באבנו וסכינו ומשאו, אף על גב דכח אחר מעורב בו, מכל מקום, גם הם, כמו אש, חשובים כאילו הוא בעצמו עושה את הבור הזה, בלא כח אחר, וחייב**.

ותירוץ נוסף מתרצים התוס': **אי נמי, אכן מה שאמרה הגמרא "אש תוכיח" קשה, כי האש חמור יותר מן הבור. ובאמת הגמרא עצמה, לאחר שהשיבה "אש תוכיח", דחתה זאת מסיבה זו, והיינו דפריך, וזה מה שהגמרא מיד ממשיכה ופורכת: מה לאש, שכן דרכו לילך ולהזיק,**

אבל כלים ישנים אינם ראויים להינזק, ומצאנו אם כן דבר שאינו ראוי לבור והבור פטור עליו והם כלים ישנים.⁽³³⁾

התוס' עוברים לענין אחר, מקשים כיצד ניתן ללמוד את האש מבור ואב נוסף:

ואם תאמר והיכי אתי אש מבור וחד מאינך, כיצד אנו יכולים ללמוד את האש מן הבור ואב נוסף, הרי יש לפרוך: מה לאינך [מה לבור והאב הנוסף שעמו] שכן אין כח אחר מעורב בו, מה לבור וכן שאר האבות החמורים שכן מזיקים בכוחות עצמם ללא עזרת גורם חיצוני, תאמר באש דכח אחר מעורב בו, שהולכת ומזיקה בעזרת הרוח, וזה קולא באש, וכיצד ניתן אפוא ללמוד את האש משאר אבות?

התוס' מוכיחים זאת דכח אחר מעורב הוי קולא:

מדפריך בסמוך גבי אבנו וסכינו ומשאו, הגמרא [ו א] בסמוך לומדת לחייב אבנו, סכינו ומשאו שהניחן בראש הגג ונפלו ברוח מצויה מבמה מצינו, והגמרא מבארת שמדובר שהזיקו לאחר שנפלו והבעלים הפקירום. מכל מקום לא ניתן ללומדם מבור לחוד, כי **מה לבור שכן אין כח אחר מעורב בו, תאמר בהני שכח אחר מעורב בהן, כי נעשו בור בעזרת הרוח שהפילתן מראש הגג. חזינן אם כן שכח אחר מעורב הוא קולא ולכן לא ניתן ללמוד אבנו וסכינו מבור. אם כן קשה כיצד היינו לומדים את האש משאר אבות, הרי יש לה קולא שכח אחר מעורב בה?**

מתרצים התוס':

ויש לומר, דבור כיון שנעשה בלא שיתוף כח אחר, חמור מאבנו וסכינו שלא הזיקו בהליכתן אלא בתר דניחוי, ולא נעשו בור אלא על ידי כח אחר, כיון שיצירת המזיק לא היתה בידיהם. לכן אמרה הגמרא לקמן שאי אפשר ללמוד את אבנו וסכינו ומשאו מן הבור לחוד.

אבל כשאנו מעמידים אש מול בור, שהאש הולך ומזיק והבור אינו הולך ומזיק, האש בהליכתו על ידי כח אחר, חמור מבור שאין הולך ומזיק אלא במקומו.

³³ "אבל הכא באש, שהולך ומזיק על ידי כח אחר, ודאי כח אחר מעורב בו חומרא הוא באש לגבי בור". וראה לעיל ב א בתוס' דיבור המתחיל ולא זה וזה ובהערות שם. וראה עוד כאן באריכות ב"מנחת יהודה" בביאור שני דרכים בכח אחר מעורב בו.

³⁴ אין הכוונה לפי מאן דאמר אשו משום חיצוני [לקמן כב ב] אלא שהתוס' נקטו כפי ההלכה [דרכי דוד], וראה ב"חזון איש" ב"ק סימן ג' סק"א ובגרי"ח הל' שכנים פי"א הל"א, ובשיעורי ר' שמואל. ובהערות על הגמרא לקמן ו א.

³³ והקשה הגרע"א הא מכל מקום כיון שהתורה פטרה גם כלים חדשים שראויים להינזק, אם כן על כרחך אין הטעם מפאת דאין ראוי לבור, אלא הוא גזירת הכתוב ושוב הוי כמו טמון באש.

עוד הקשה, כי גם לרבי יהודה המחייב על כלים בבור פטור בכלים ישנים שאינם ראויים להיפקע מהבלא [לקמן נד א] ואם כן גם לרבי יהודה בור פטור באינו ראוי לו ולמה אמרה הגמרא לקמן שלרבי יהודה אין פטור באינו ראוי בבור. ונשאר בצ"ע.

³⁴ על פי "נחלת משה" ו"סוכת דוד". וראה בתוס' רבנו פרץ שכתב:

מה לבור ואדם, שכן מעשיו גרמו לו, (37) תאמר באלו, שאין מעשיו גרמו לו? (38)

ויש לומר, דאתו מבור ואדם ישן. שאר האבות היו נלמדים מבור ואדם המזיק כשהוא ישן, שלמרות שחייב [כמבואר לקמן כו א] אין זה נחשב שמעשיו הם גרמו לנזק כיון שנעשה בשנתו. (39)

או היינו לומדים מבור ואדם הנופל מן הגג ברוח שאינה מצויה, דחייב, כדאמר לקמן בסוף פרק שני [כו א]. בגמרא לקמן מבואר שנופל מראש הגג ברוח שאינה מצויה והזיק ובייש חייב בארבעה דברים וכו', ואדם הנופל ברוח אינו נחשב שמעשיו גרמו לו (40), לכן היה ניתן ללמוד את שאר האבות ואי אפשר היה לפרוך מה לבור ואדם שמעשיו גרמו לו.

והתוס' עוברים להקשות על לימוד שאר אבות מבור ורגל:

ואם תאמר, מבור ורגל היכי אתי? כיצד ניתן ללמוד שאר האבות מבור ורגל, הרי ניתן לפרוך: מה לבור ורגל, שכן הזיקן מצוי, דלקמן [ו ב] חשבינן בור הזיקן מצוי. הגמרא לקמן אומרת: "מאי שנא בור דהזיקן מצוי", הרי גם הבור נחשב הזיקן מצוי. ואם כן, ניתן לפרוך: מה להני, שכן הזיקן מצוי, תאמר בשאר אבות שאין הזיקן מצוי?

מתרצים התוס': ויש לומר, דאכן אין בור הזיקן מצוי טפי מאחרים. אין שכיחות הנזק של בור יותר משאר אבות, ורק הרגל הזיקן מצוי יותר משאר אבות, ולכן ניתן ללמוד שאר אבות מבור ורגל, ואין לפרוך שהזיקן מצוי. ומה שהגמרא לקמן [ו ב] אומרת מאי שנא בור דהזיקן מצוי, לא קאמר לקמן הכי אלא להזכיר חומרא אחת ששונה בבור וכו' ואלן. הגמרא לקמן מביאה משנה בבבא מציעא, בדין כותל ואילן שנפלו לרשות הרבים, שאם נתנו לבעל הכותל והאילן זמן לקוף את האילן ולסתור את הכותל ונפלו לאחר הזמן, והזיקן, חייב.

והכוונה היא: שכן כח אחר מעורב בו ידיה חמור יותר, מפני שעל ידי זה הולך ומזיק למרחוק, מה שאין כן באבנו וסכיננו ומשאו שהוא מזיק במקומו בבור, והכח אחר רק השתתף ביצירת המזיק, בזה הכח אחר הוא רק קולא ולכן אין ללומדו מן האש. (36) והתוס' עוברים להקשות על לימוד שאר האבות מאש ובור:

ואם תאמר, והיכי אתו כולו מאש ובור? כיצד ניתן ללמוד שאר האבות כגון שן ורגל מאש ובור במה הצד? הרי ניתן לפרוך: מה לאש ובור שכן מעשיו גרמו לו כדמפרש לקמן [ו א] גבי בור המתגלגל. הגמרא לקמן דנה לחייב ב"בור המתגלגל", כגון, שהניח אבן ברשות הרבים ובעודו במקומו לא הזיק, רק לאחר שגלגלוהו רגלי אדם ובהמה למקום אחר הזיק בצורת הזיק של בור, והיינו, לבתר דניית, ולא שפגע באדם והזיקו. והגמרא אומרת שאין ללמוד דין זה מבור לחוד, כי בבור "מעשיו גרמו לו", מה שאין כן בזה, שרגלי אדם ובהמה גרמו לו. וכן האש נמי מעשיו גרמו לו, גם האש נחשב ודאי למעשיו גרמו לו, כיון שהוא הדליק את האש, והוי ככריית הבור. ואם כן, כיצד ניתן ללמוד מהם שאר האבות, הרי יש לפרוך, מה לאש ובור שמעשיו גרמו להם?!

ויש לומר, דאמנם הבור נחשב מעשיו גרמו לו. אבל לא חשיב האש מעשיו גרמו לו. האש אינו מוגדר כמעשיו גרמו לו, כיון שהרוח מסייעו. כלומר, רק הבור, שכל ההזיק נגרם על ידו, נחשב מעשיו גרמו לו, אבל אש, שהנזק נגרם גם על ידי הרוח, אין להחשיבו כ"מעשיו גרמו לו".

התוס' מקשים קושיא זו על הלימוד מבור ואדם:

ואם תאמר, מבור ואדם נמי, היכי אתו?! על הלימוד של שאר אבות מבור ואדם, גם יש להקשות קושיא זו, כיצד היה ניתן ללמוד שן, רגל ואש? והרי ניתן לפרוך:

לנזק, אף אינו ראוי לומר בו מעשיו גרמו, שהרי לא נקרא מזיק עד לאחר שכלו מעשיו, ולאחר זמן כאש, שאין תחילת עשייתו לנזק, וראה לעיל בביאורי התוס' ב ב ובהערה שם.

39. יש שהקשה, לפי מה שכתבו התוס' [לעיל ד א] בשם הירושלמי שאינו חייב אלא בהשכיב עצמו אצל הכלים, א"כ, גם אדם הוא בכלל מעשיו גרמו לו, וכמו שפשוט לתוס' בהמשך, שנופל מן הגג ברוח מצויה חשיב מעשיו גרמו לו. ותיירך, שהשכיב עצמו אינו מוכרח שישבור אותם בשנתו, אבל נופל ברוח מצויה הוא ודאי שיפול, וראה בהערה הבאה.

40. הרש"ש כתב שרוח שאינה מצויה לאו דוקא, והוא הדין רוח מצויה, וכמו אש שלא נחשב מעשיו גרמו לו כי הולכת ברוח מצויה. וראה ברבנו פרץ שנקט "נופל ברוח מצויה", וראה בהערה קודמת.

36. והגמרא משיבה בור יוכיח שאין לו את החומרא שהולך ומזיק על ידי הכח אחר וחייב. וראה ב"דרכי דוד" מה שהאריך בביאור התירוף.

37. אדם המזיק ודאי הוא בכלל מעשיו גרמו לו.

38. יש לעיין, מה סברו התוס' בקושייתם? הרי לקמן נתבאר שבור המתגלגל לא הוי מעשיו גרמו לו, ומאי שנא אש? וצריך לומר, שבקושייתם חשבו שדי בכך שהדליק את האש כדי שיחשב "מעשיו גרמו לו", ושאינו בור המתגלגל, שהגלגול נעשה כולו על ידי אחרים, מה שאין כן אש, שכח מעשהו משתתף עם הרוח. ותיירצו התוס', ש"מעשיו גרמו לו" נחשב רק כאשר מעשיו עשו את ההזיק בלי שום סיוע ["דרכי דוד" ו"נחלת משה"].

והרש"ב א תירץ, שלא יתכן לומר שמעשיו גרמו לו אלא במה שתחילת מעשיו לנזק, כבור. אבל מה שבשעת מעשיו לא נקרא עשוי

ובדרך זה ממשיכים התוספות לבאר את המשך הגמרא:

מה שרבא מוסיף: **ולמאן דאמר: אדרבה, קרן עדיפא** שכוונתו להזיק, **היינו למאן דאמר פלגא נזקא ממונא**, הכוונה היא לשיטת רב פפא, הסובר שחצי נזק הוא חיוב ממון מחמת שדרכו להזיק, **ולא קיימי בחזקת שימור**, כי רב פפא סובר שגם שור התם דרכו להזיק ואינו בחזקת שימור אלא צריך שמירה. ולשיטתו ניתן ללמוד גם את הקרן משאר אבות.

התוס' מעירים על פירוש רש"י:

ולא כמו שפירש הקונטרס דלא איתפרש היכא, מה שאמרה הגמרא "ולמאן דאמר קרן עדיפא", פירש רש"י, "לא איתפריש היכא", לא נתפרש היכן נמצא מאן דאמר זה. ואילו לפירוש רבינו תם הרי נתפרש מיהו מאן דאמר זה.⁽⁴²⁾

להלכותיהן⁽⁴³⁾

הגמרא שאלה, כיון שניתן ללמוד מבור ואב נוסף את כל שאר האבות, לשם מה כתבה התורה את כולן בפני עצמן? ומתרתצת הגמרא, שהתורה כתבה כדי לפרש את ההלכות המיוחדות שיש לכל אחד מהם.

ואומרים התוס': **הוה מצי למימר**, הגמרא יכולה היתה לתרץ, **דכולהו איצטריך למיכתב**, שהתורה צריכה לכתוב כל אב בפני עצמו כי:

דאם לא כתיב, אלא הוה נפקא מחד מהנך ובור, הוה פטרי בהו כלים. כי אם התורה לא היתה כותבת כל אב בנפרד אלא כולם היו נלמדים מבור ואב נוסף, היה הדין בכל האבות שפטורים על הכלים כמו הבור הפטור על הכלים. לכן כתבה אותם התורה בנפרד וממילא חייבים הם על הכלים.

ואי יליף מחד מהנך ומאש, אם מלבד הבור והאב הנוסף היתה כתובה גם אש, וממילא הייתי יודע לחייב אפילו בכלים, כי שאר האבות, מלבד הבור שאינו נלמד מאב אחר, היו נלמדים מאש והאב הנוסף שחייבים על

והגמרא טוענת שהחייב של בעל הכותל והאילן [אם הפקירם] הוא מדין בור, שכן, מאי שנא בור דהזיקו מצוי ושמירתו עליך, הני נמי וכו'. ומבארים התוס' שהגמרא לא באה בזאת אלא להזכיר חומרא המשותפת באותה מידה בין הבור והכותל והאילן ולכן יש לחייב גם בכותל ואילן, ואולם רק הרגל שכיחות ההזק שלו גבוהה במיוחד מעבר לשאר האבות.⁽⁴¹⁾

שכן מועדין מתחילתן

רבא אמר: אילו כתבה התורה רק בור ואב נוסף, היינו לומדים מהם את כל האבות חוץ מן הקרן, שכן כל האבות מועדין מתחילתן, והקרן לא. אולם לפי המאן דאמר שלקרן יש עדיפות לחומרא כי כוונתו להזיק, ניתן ללמוד גם את הקרן. אך התוס' שוללים לפרש כפשוטו:

אינן לפרש שמועדין מתחילתן פירושו ששאר אבות משלמין מתחילה נזק שלם, ולכן לא ניתן ללמוד מהם את הקרן, המשלם בפעמים הראשונות רק חצי נזק. כי פירוש זה אינו נכון, **דאם כן, קרן נמי איתא, כיון דלא כתיב**. שהרי אנו מדברים אם ניתן היה ללמוד את הקרן משאר אבות אילו לא היה נכתב קרן בתורה, ואם כן, היינו לומדים לחייב את הקרן כבר מתחילה נזק שלם כשאר אבות, ומה שייך לפרוך מכך שקרן תמה משלמת רק חצי נזק.

אלא, מפרש רבינו תם, מה לשאר אבות, דהם "מועדין מתחילתן", **היינו שדרכן להזיק**, שרגילים מתחילה להזיק. **מה שאין כן בקרן, דסתם שוורים בחזקת שימור קיימי**, סתם שוורים [עד שלא נעשו מועדים], הינם בחזקת שמורים מלנגוח, כי אינם רגילים לנגוח, ולכן אם הקרן לא היה כתוב, לא היינו לומדים לחייבו משאר אבות, וזאת למאן דאמר: **פלגא נזקא קנסא**.

בגמרא לקמן [טו א] נחלקו בגדר תשלום חצי נזק שמשלם שור תם. רב פפא סובר שחייבו הוא "ממון", לפי שהוא סובר שסתם שוורים רגילים לנגוח ואינם בחזקת שמורים שלא ינגחו, ובדין היה עליו לשלם נזק שלם, אלא שהתורה חסה עליו כל עוד לא הועד, שישלם רק חצי נזק. ואילו למאן דאמר פלגא נזקא "קנסא", לא היה חיוב כלל מעיקר הדין, ורק התורה קנסתו לשלם חצי נזק.

וראה במהר"ם שיש שאף אם רש"י נתכוון לפירוש רבנו תם שפיר קאמר שלא איתפריש היכא דרבא ודאי לא נתכוון לאלו מ"ד שהמה תלמידיו.

וראה בהערות על הגמרא מה שהבאנו עוד בפרוש הגמרא.

43. המוקף בדיבור זה הוא מגליון. והמהרש"ל מוחק כל זאת עד ומתני' לא קתני. ומבאר המהרש"א כי טעמו שכן אלו הם דברי התוס' וראה בהערות על הגמרא מה שהבאנו עוד בפרוש הגמרא.

41. וראה ברש"י לקמן ד"ה מאי שנא "ואי קשיא הא מילתא דאמרן לעיל דרגל הזיקה מצוי ולא בור לאו פירכא היא דבור הזיקו מצוי אבל אינו מצוי כל כך כי רגל שעה היא מהלכת".

42. ב"שיטה מקובצת" מביא בשם רבנו ישעי' המקשה לפירוש רבנו תם, כי רב פפא ורב הונא שנחלקו בפלגא נזקא אם הוי קנסא או ממונא הם תלמידי רב והיאך היה רבא מסופק במילתא דמחלוקתם.

לא אתי מכולהו, הבור, שאין דרכו לילך ולהזיק, אינו נלמד משאר אבות שדרכן לילך ולהזיק, (46) ואם כן יש צורך בכתיבת הבור גם ללא דינו המיוחד, אלא ודאי אגב נקטיה. (47)

אש לפטור בו את הטמון

התורה כתבה את האש מפאת ההלכה המיוחדת שבו שפטור על הטמון.

ומעירים התוס': הוה מצי למימר, הגמרא יכלה לומר שהתורה כתבה את האש כדי לחייב בו את הכלים, דאילו חיובו היה נלמד מאבות אחרים היה פטור על הכלים, לפי דאש לא אתי מבעלי חיים, אי אפשר ללמוד את האש מאבות נזיקין של בעלי חיים, כגון שן ורגל ואדם וכו', לפי שיש בהן רוח חיים ובאש אין. (48) ולכן אין אפשרות ללמודו אלא מחד מיניהו, ובור, דפטר בו את הכלים. רק מאחד האבות מבעלי החיים ביחד עם בור. וכיון שנלמד גם מן הבור הפטור על הכלים, גם האש היה פטור על הכלים, לפיכך הוצרכה התורה לכתוב את האש, כדי לחייב בו את הכלים. (49)

אי לרב כו'

הגמרא דנה באיזה אופן מדובר ב"אבנו, סכיני ומשאו". אם מדובר כשהפקירם, אזי בין לרב ובין לשמואל, שנחלקו בדין תקלה שלא הפקירו, לשמואל נלמד חיובו מדין בור ולרב מדין שור, מכל מקום לכולי עלמא אם הפקירם הוי בור.

הגמרא ממשיכה: אלא מדובר כשלא הפקירם; לשמואל

הכלים, ולכן לא תירצה הגמרא כך, אלא "להלכותיהן". עדיין היה אפשר ליישב, כי אם היינו לומדים מאש ואב נוסף, הוה פטרי בהו, היינו פוטרים את כל האבות בטמון. (44)

יש להקשות מאחר ונתבאר שבאמת ניתן היה ללמוד את כל האבות מבור וחד מהנך, והתורה כתבתם בנפרד להלכותיהן, לשם מה התנא של משנתינו עושה צריכותא ומפרש את חומרתו של כל אב, ואשר מפאת כן לא ניתן ללמוד אחד מהשני, הרי למעשה ניתן היה ללמוד אחד מהשני, ונכתבו להלכותיהן?

מתרצים זאת התוס':

ומתניתין לא קתני, משנתינו לא אמרה את הצריכותא אלא כדי להגדיל תורה ויאדיר. (45)

בור לפטור בו את הכלים

הגמרא מפרטת את ההלכה המיוחדת לכל אב, שמפאת הלכה זו כתבה התורה את הבור בנפרד. הגמרא מזכירה גם את הבור כי נכתב כדי לפוטרו על הכלים.

מבארים התוס':

אגב אורחיה נקטיה, הגמרא הזכירה את הבור רק דרך אגב. כלומר, היות שכתב הלכות שאר האבות כתב אגב גם את הלכות הבור.

התוס' ממקים למה לא נפרש כפשוטו:

ואולם אין לפרש כפשוטו, שבור נכתב בגלל ההלכה המיוחדת שבו שפטור על הכלים, כי הרי נתבאר דבור

בהמשך ד"ה אש, והתם שאל כן רק על אש, והמהרש"א מקיים הגירסא ולפי זה ביארנו. וראה עוד ב"תפארת שמואל", ובאוצר מפרשי התלמוד.

44. שיטת התוס' כאן שהלמוד מקבל את הקולא שיש לשני המלמדים כשיטת "יש מן הגדולים" שמביא הרא"ש בריש פרקין והרא"ש חולק. וראה בגרי"ז ריש נזקי ממון הכותב: "ולפי משנת למעלה כשיטת הרא"ש והר"י מגא"ש י"ל דגם אם לא הוה כתיבי אבות נזקין בהדיא רק הוה גמירי מבור וחד מהנך ג"כ היה חייב בהן על כלים, דלא פטרה תורה כלים רק בבור ולא במה שאינו בור, ולענין חיובא שפיר הוי לפינן מבור וחד מהנך במה הצד, דחייב נזיקין תלוי רק בדרכו להזיק ושמירתו עליך, וכל שדרכו להזיק ושמירתו עליך מיחייב אף שאינו לא בור ולא אש. משום זה הוי מיחייב כל הדי' אבות נזיקין, אבל פטורא דכלים שהוא תלוי בשם בור זה אינו רק בבור ולא בשאר אבות נזיקין אף שחייבן נלמד מבור כיון דסוכ"ס אינן בור רק מיחייבי משום דדרכן להזיק ושמירתן עליו, אלא שהתוס' ס"ל כשהשיטה השנייה דאף בדברים שפטורין מגזיה"כ ג"כ אין לחייב את הנלמד יותר מהמלמד וזהו שהקשו". וראה עוד בפנים מאירות.

45. התוס' כבר כתבו כן לעיל ב א ד"ה ולא זה וזה ושם בהערות נתבאר.

46. כמבואר כבר במשנתינו "ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק".

47. וראה ברש"י שכבר העיר כן.

48. וכמבואר במשנתינו ולא זה וזה שיש בהם רוח חיים כהרי האש שאין בו רוח חיים.

49. התוס' לעיל ד"ה להלכותיהן כתב כן על כל האבות וראה לעיל בהערה 44, שמפאת כן המהרש"ל מחק את הדיבור הנ"ל. ובמרומי שדה כתב שהגליון הוא לפי שיטת רש"י שגם שן צריך ללמוד גם מבור לכן כתב שבכולהו הוי פטרי כלים, אבל התוס' כאן הולכים לשיטתם שמאש לחוד אפשר ללמוד, לכן רק באש כתבו לחייב בו את הכלים אבל השאר הוי ילפי מאש לחוד ע"ש [ראה באוצר מפרשי התלמוד הערה 93]. וראה עוד לעיל הערה 45.

התוס' מבארים מדוע הגמרא העדיפה את פירכתא על פני זו:

אלא לפי דפירכא שהגמרא פרכה **"שכן אין כח אחר מעורב בו"** חשיב טפי, הינה פירכא חשובה וטובה יותר, דהשתא, עתה, על פירכא זו שהגמרא פרכה, **ליכא למימר "שור יוכיח"**, אלא **אש גרידא**. לפי הצעת הפירכא שהציעו התוס' יכלה הגמרא להשיב שהן השור והן האש יוכיחו שאינם בגדר מעשיו גרמו לו, וחייבים. ואולם לפירכתא הגמרא שכח אחר מעורב בהם, לא יכלה הגמרא להשיב שהשור יוכיח, שהרי גם בו אין כח אחר מעורב, אלא יש להשיב אך ורק "אש תוכיח". וכיון שיותר קשה היה להשיב על הפירכא, לפיכך נחשבת לפירכא חשובה וטובה יותר, ומטעם זה בחרה הגמרא בפירכא זו.

אלא, שלפי זה יש להעיר מהמשך הגמרא לגבי "בור המתגלגל" [הניח אבן ברה"ר, ורגלי אדם ובהמה גלגלוהו למקום אחר, והזיקו]. והגמרא ביארה שלא ניתן ללמוד חיובו מבור לחוד, שכן יש לפרוך, "מה לבור, שכן מעשיו גרמו לו. תאמר בהני, שכן אין מעשיו גרמו לו". ואם אמנם הפירכא של כח אחר מעורב בו היא פירכא חשובה יותר, מדוע לא פרכה הגמרא כן: מה לבור, שאין כח אחר וכו', תאמר בהני שכח אחר מעורב בהו. שהרי מעורבים בו רגלי אדם ובהמה שגלגלוהו למקום שהזיק. (4)

התוס' באים ליישב זאת:

ולקמן, גבי בור המתגלגל, פריך "מה לבור שכן מעשיו גרמו לו", מפאת דלא שייך לפרוך התם **"שכן אין כח אחר מעורב בו"**, משום דהיכי נימא, כיצד נפרש את הפירכא? אם נאמר "מה לבור, שאין כח אחר מעורב בו, תאמר בבור המתגלגל, שכן כח אחר מעורב בו", דמשמע, הרי אם נאמר כך משתמע, דלא הוי בור אלא על ידי כח אחר, בור המתגלגל לא נעשה לבור אלא על ידי הכח אחר שמעורב בו, וזה אינו נכון, שהרי נעשה בור בלא כח אחר, מיד משמניחו ברשות הרבים. כי כאשר הניחו ברה"ר מיד הוא נעשה לבור, ואחר כך כשנתגלגל, הוא נעשה "בור המתגלגל". אבל שם בור נעשה ללא עזרת כח אחר. וכיון ששם בור נעשה מיד ללא עזרת כח אחר, אין זה נחשב ככח אחר מעורב בו. (5)

דאמר כולם מבורו למדנו היינו בור! לפי הגירסא שלפנינו הגמרא לא מתייחסת לשיטת רב, והיה מתאים שהגמרא תמשיך בשאלה: "אי לרב דאמר כולם משורו למדנו היינו שור", וגם לשיטתו אינו צריך להלמד מהצד השוה.

והתוס' באים לבאר זאת: **"אי לרב דאמר, וכו'"**, לא גרסינן, (1) כדפירשנו לעיל. הגמרא לא שאלה לפי רב שמשורו למדנו, היינו שור, מהטעם שהתוס' פירשו לעיל [ג ב ד"ה משורו], כי אכן לרב אין הלימוד משור לבד, שהרי יש לדחות מה לשור שהוא בעל חיים וכוונתו להזיק, תאמר באבנו וסכינו וכו', לכן צריכים לפרש כי לרב נלמד חיובו בצד השהו מבור ושור [והכוונה משורו למדנו שמקבל דיני שור וחייב בכלים (2)]. ואם כן לרב ניחא שזה אכן נלמד מהצד השוה.

מה לבור שכן אין כוח אחר מעורב בו

הגמרא מתרצת שאין ללמוד חיוב אבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש הגג ונפלו והזיקו – מבור, שכן הבור אין כח אחר מעורב ביצירתו כמזיק, ואילו באבנו סכינו ומשאו כח הרוח מעורב ביצירתו כמזיק, לכן יש ללמוד זאת מהצד השהו מבור ואש.

התוס' מעירים שהגמרא היתה יכולה לפרוך אחרת:

למאי דפרישית (3) דלא חשיב אש מעשיו גרמו לו, התוס' לעיל היקשו כיצד ניתן ללמוד שאר אבות מאש ובור, הא מבורא בגמרא בהמשך שלבור יש חומרא ש"מעשיו גרמו לו" [פעולתו של האדם שיצר את הבור גרמה לבור שזיק]. וכן גם האש ודאי נחשב ל"מעשיו גרמו לו", וכיצד אם כן ניתן ללמוד שאר אבות מאש ובור, הא לשניהם יש חומרא שמעשיו גרמו לו. ותירצו, שהאש אינו בגדר מעשיו גרמו לו, לפי שהרוח מסייע לו לאש, ואינו כבור, שכל הנזק נגרם רק על ידי מעשיו.

ולפי זה הוי מצי למיפרך הכא, יכולה היתה הגמרא לפרוך את לימוד חיוב אבנו וסכינו מבור בדרך זו: **מה לבור החמור, שכן מעשיו גרמו לו. תאמר באבנו וסכינו**, שאינם בגדר מעשיו גרמו לו, שהרי הרוח סייעתם וכמו באש.

1. יתכן כי היתה גירסא כזאת לפני התוס', לפיכך אמרו "לא גרסינן", או מפאת שלעיל ג ב גרסינן לה. וראה בתוס' תלמיד רבינו תם.

2. התוס' לעיל ג ב הקשו, למה לא יפטר כבור. וראה שם בהערות.

3. ע"פ הגירסא בגיליון, והכוונה לעיל ה ב תד"ה כי שדית.

4. ובתוס' תלמיד רבינו תם כתב ליישב "דכאן אין שייך למימר שכן

כח אחר מעורב בהן דלעיל גבי רוח שייך למימר כח אחר מעורב שאין שם מעשה ממש אלא רוח בעלמא מוליכום. אבל הכא שיש מעשה חשוב שהבהמה או האדם מגלגל ממקום זה למקום זה לא שייך למימר כח אחר אלא מעשה אחר נעשה בו והיינו דקאמר שאין מעשיו גרמו לו".

5. דברי התוס' צריכים ביאור, כי אם כן, מדוע אש מקרי כח אחר מעורב בו? הא האש נעשה על ידי כוחו בלי כח אחר, ורק הנזק הוא

לקמן בפרק המניח [כו ב]: "אין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים". במשנה שם מבואר שהנתקל בחבית שהונחה ברשות הרבים, ושברה, פטור. והגמרא מבארת משמו של עולא שהפטור הוא גם באופן שהיה שייך להבחין בחבית, לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים.⁽⁸⁾ ומאותה סיבה יש לפטור גם את מגלגל האבן, לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים.

התוס' ממשיכים לפרש טעמו של רש"י:

ואין לומר שאמנם המגלגל פטור, אך כוונת הגמרא היא לבעל התקלה שהיו כוחו וחייב. זה אינו, שהרי בעל התקלה נמי אין לחייבו מטעם אדם המזיק, שהרי התקלה שהזיקה בדרך הילוכה לא הלכה מכוחו, ואין לחייבו אלא משום דחשיב כרוח מצויה והוא אשו, רגלי האדם נחשבים כרוח מצויה המוליכה את התקלה שהיא כאש, ולכן חיובו מטעם אש ולא מטעם אדם המזיק. לפיכך סובר רש"י שאין לגרוס כן.⁽⁹⁾

התוס' חולקים ומקיימים את הגירסא:

ואין למוחקו בשביל כך [מטעמים אלו], דלענין כדי שלא ילכו כל כך בחזק שיתזו ויזיקו, דרכו להתבונן שפיר. פטור זה שאין דרכם של בני אדם להתבונן

לאותויי בור המתגלגל

רבא אומר שהצד השווה שבמשנתנו בא לרבות חיוב בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה. ולפי הגירסא שלפנינו, הגמרא שואלת אם מדובר שהמניח הפקיר את האבן או לא.

ומביאים התוס' שלפניהם היתה גירסא אחרת:

בכל הספרים [בכל הגמרות שהיו לפנייהם] כתוב שהגמרא דנה תחילה מתי הבור הזיק, "אי בהדי דקא אזלי קמזקי, כוחו הוא!"⁽⁶⁾ כלומר, אם האבן נתגלגלה על ידי רגל אדם ובדרך הילוכה הזיקה, הרי זה נעשה בכוחו של המגלגל, והוא אדם המזיק, ואת חיובו אין צורך ללמוד מהצד השווה.

והתוס' מביאים דברי רש"י ששינה את הגירסא ומבארים זאת:

ופירש הקונטרס⁽⁷⁾ דלא גרס ליה, שלא גורסים כן אלא כפי הגירסא שלפנינו. רש"י לא פירש מדוע אין לגרוס כן, והתוס' מבארים את טעמו: וטעמא משום דאמרינן

מזה טעות.

דנעשה בצירוף כח אחר, וכמו בבור המתגלגל.

וב"קהילות יעקב" סימן ד' דן בגחלת העומדת במקומה, או כל אש המזיקה במקומה [וכגון אש בתוך בור] האם חייב על הכלים מדין אש, או שמא הוי דין בור, ופטור על הכלים. ומביא, שהיו פלוגתא בירושלמי, ראה שם באורך. ואם נימא דהוי בור, מיושב, דשאני הכא, גבי "בור המתגלגל", דהוי בור גם לפני שרגלי אדם גלגלוהו. אולם אש, לפני שכח אחר הוליכו להזיק, הוי בור, ולא הוי אש.

ואולם לשון התוס' צריכה ביאור, מדוע כתבו דמשמע דלא הוי בור? והרי היו צריכים לומר שאין החילוק נכון, כי בור מתגלגל נמי לא הוי כח אחר מעורב בו, ומה כוונתם באומרם "דמשמע" דלא הוי. ועוד טעון ביאור, מה איכפת לן שמקודם כבר היה בור, מכל מקום, אז לא הויק, ועתה ההיזק נעשה רק בעזרת כח אחר.

ואולי אפשר לומר, שכוונת התוס' שבאמת בור מתגלגל מקרי כח אחר מעורב בו, ובאמת הגמרא יכלה לפרוך כן. וכוונת התוס', שהיות ואם נפרוך כן עלינו לפרוך בלשון "תאמר בבור המתגלגל שכן כח אחר מעורב בו", והיה משתמע בטעות שלא נעשה בור בלא כח אחר שמעורב בו, לפיכך העדיפה הגמרא לפרוך מ"מעשיו גרמו לו".

ולפי הפירוש הפשוט בדברי התוס', יש להקשות גם על פירכת הגמרא שבור המתגלגל אין מעשיו גרמו לו. והרי כמו שלענין כח אחר אין זה נחשב ככח אחר כיון שהוא הניחו, כך גם נאמר לענין מעשיו גרמו לו. וכן לפי מה שפירשנו שהכוונה בתוס' שהיה "משתמע בטעות" גם כן צריך ביאור למה לא משתמע בטעות שלא נעשה בור על ידי מעשיו.

וצריך לומר, כמו שמביא ה"שיטה מקובצת" [לעיל ה ב] בשם התוס' שאנץ, שכח אחר מעורב בו, הכוונה היא לענין יצירת שם מזיק, ואילו מעשיו גרמו לו הכוונה היא על הנוק. וכן מדויק מלשון רש"י ד"ה מעשיו כרייתו גרמה את ההיזק", וממילא, כשהנוק נעשה לאחר שנתגלגל, מובן מדוע אין זה מעשיו גרמו לו, וגם לא משתמע

6. וכפי שהגמרא שואלת באוקימתא הבאה של פותקין ביביתיהן, וכן לעיל באבנו וסכיני וכו'.

7. רש"י ד"ה אי בהדי.

8. "משום דאדם בעל מחשבות הוא ואגב טרדא דליביה לאו אורחיה לעיוני ומיזל" [נמוקי יוסף שם]. וראה להלן בהערה בשם תוס' תלמיד רבינו תם דהוי לכן אונס גמור. וראה ב"צמח צדק" מה שחקר בזה.

9. המפרשים נתקשו, למה יש למחוק את כל הגירסא, היה צריך לגרוס "אשו הוא" במקום "כוחו הוא". ומתוך המהרה"ם דתוס' סוברים דהוי אשו וכתבו לשיטתם, אבל רש"י סוברים דאפילו אשו לא הוי דלא חשיב ליה כרוח מצויה.

ויש שביארו את שיטת רש"י לפי שיטתו [להלן יט ב], שהקושר את הדליל לרגלי התרנגול פטור לגמרי, והקשו התוס' אמאי לא הוי כאבנו, סכיני ומשאו? ותירץ ה"נחלת דוד" דאסו"מ הם מזיקים מצד עצמם, אבן מצד כובדה, וכו', אבל דליל כל הזיקו הוא על ידי כח התרנגול, וזה לא הוי אש, ולכן הקושר פטור. ממילא כאן נמי, שההיזק הוא מכח רגלי אדם ובהמה, לא הוי אש.

אלא שעצם החילוק צריך ביאור, הרי ודאי גם באסו"מ יש תוספת כח מפאת הרוח ולא רק מכובד האבן. וראה ב"שיעורי ר' שמואל" המפרש שרוח זה דבר טבעי שיש רוח מצויה ולכן נחשב מזיק דידיה אבל כח אחר של בהמה או אדם לא חשיב מזיק דידיה. וראה עוד בהערות על הגמרא. ואולם בשאר המפרשים שלא מתרצים כן [ראה ב"שיטה מקובצת", ומדהורא בתרא ועוד] משמע שסוברים שגם לרש"י חייב מטעם אש.

והמפעיל את התקלה הינו אדם שהוא בר דעת, או פטור בעל התקלה לגמרי, וזה הסיבה שכאן המגלגל ישלם את הכל ובעל האבן יפטר.⁽¹²⁾

התוס' מוכיחים זאת מסברא:

תדע שכך הוא, דהרי **אם** אדם הדליק **אש**, ו**בא** אדם אחר ושרף בתוכה את **טלית** חבירו, או אם אדם **חפר בור**, ו**בא** אדם אחר ודחף את שור חברו לתוכו, ודאי אין סברא שיתחייב בעל הבור או בעל האש. כי ה"מפעיל" את התקלה הינו אדם בר דעת. וכך גם אם המגלגל הוא בר דעת, פטור בעל התקלה.⁽¹³⁾

התוס' מוסיפים את היוצא מזה לגבי בהמה:

ואולם המגלגל ברגלי בהמה, אם הבור [האבן] התגלגל ברגלי בהמה; **אם** הזיק בהדי דאזלי [בדרך הילוכו] כיון שהמוליך אינו בר דעת יתחייבו שניהם: גם בעל הבהמה וגם בעל התקלה, וכמו הכלב ובעל הגחלת.⁽¹⁴⁾

התוס' מקשים על שיטתם:

והא דאמרינן לקמן בפרק הפרה [נג ב]: שור ואדם שדחפו יחד שור אן אדם לבור, לענין נזקין כולן חייבין. דמשמע, אפילו בעל הבור. בגמרא שם, אמר רבא: שור ואדם שדחפו לבור, לענין נזיקין [אם דחפו שם אדם והזק] כולן חייבין. לענין ד' דברים ודמי וולדות, אדם חייב, ושור ובור פטורים. לענין כופר ושלושים של עבד, שור חייב, אדם ובור פטורים. ומכך שלענין ד' דברים וכופר הוזכר שהבור פטור, משמע שלענין נזיקין,

בדרכים לא נאמר על סוג הליכה עם עוצמה כזו שבפגיעתו בכלי יתיו אותו למרחק והוא יזיק בהילוכו. כי אדם שהולך בצורה כזו, חייב להתבונן בדרכו. ואם לא התבונן, והזיק, חייב. ולהכי פריך, לכן הגמרא שאלה, שאם הזיק בתוך כדי הליכתו, כחו הוא, ויתחייב המגלגל הכל,⁽¹⁰⁾ ולא נחייב כלל את בעל התקלה.⁽¹¹⁾

התוס' שואלים על שיטתם שבעל התקלה פטור לגמרי:

ואף על גב דלגבי כלב שנטל חררה והלך לגדיש כו', במשנה לקמן [כא ב] שנינו: הכלב שנטל חררה [עוגה הנאפית על גבי גחלים ודבוקה בה] והלך לגדיש, אכל את החררה והדליק את הגדיש, על החררה משלם נזק שלם, ועל הגדיש משלם חצי נזק. ופריך שם [כג א] בגמרא: וליחייב בעל הגחלת נמי, נחייב גם את בעל הגחלת על הגדיש שנשרף לפי שהוא בעל התקלה. והגמרא מתרצת שבעל הגחלת שימר את גחלתו כראוי וכו' ולכן אין לחייבו. הרי שלמרות שיש מוליך לתקלה, מכל מקום בעל התקלה חייב, ומדוע כאן יתחייב המגלגל הכל ובעל התקלה יפטר?

התוס' מיישבים ומבארים את שיטתם:

מה שלקמן נתבאר שיש לחייב גם את בעל התקלה, היינו משום דכלב לאו בר דעה הוא, אבל הכא המקלקל [המגלגל] בר דעה הוא. כלומר, החילוק הוא כך: אם המוליך והמפעיל את התקלה אינו בר דעת, חייב בעל התקלה להשתתף בתשלום הנזק, וזה הטעם שבעל הגחלת חייב כשכלב הוליכה. ואולם אם המוליך

ונשאר בצע"ג.

וה"חזון איש" [סימן ב' ס"ק כ"א] כתב לבאר, שיש חילוק בין אדם הדוחף לבור, ששם היה הבור קודם, ובעל הבור כבר חייב באחריותו, לפיכך לא נפטר אלא על ידי כוונת האדם להזיק ולא על ידי פשיעתו לבד. מה שאין כן אבן המונחת ברה"ר, שאין שם אש עליה קודם שהותזה, אלא נעשית אש על ידי האדם בפשיעתו, לפיכך אין זה אש אלא אדם המזיק, שאין לחשוב את פשיעת האדם לכח אחר לחייב את בעל האבן.

עוד כתב לחלק, שאפשר שפשיעת האדם לדחוק חברו דרך הילוכו שכיחא וחשיבא רוח מצויה, אבל פשיעת אדם להתזין האבן לא שכיחא וחשיבא כרוח שאינה מצויה, ונעשה אש ברוח שאינה מצויה, ולכן פטור. כי אע"ג שיש כאן פשיעה לגבי התזת בהמה, מכל מקום, עתה נעשה אש ברוח שאינה מצויה [ראה שם].

12. "מיהו קשה, דהכא קתני נמי וברגלי בהמה שאינה בר דעת. ונראה דלא גרסינן ברגלי בהמה" [תוס' רבנו פרץ].

13. "היתחייב בעל הגחלת ובעל הבור כלום?! זה, אין הדעת טובלו" [הרשב"א].

14. במהרש"א מבואר שבעל התקלה חייב מטעם בור. ואולם המפרשים תמהו, שבתוס' מבואר שבעל התקלה חייב מטעם אש, וכן

10. "אין דרכו של אדם להתבונן בדרכים, היינו לענין זה שאם שבר כלי שהיה מונח לפניו בלא התבוננות פטור, אבל כולי האי אין לו להשתגע בהליכתו שיתזו הכלי ממקומו ויתזו דרך הליכתו ופושע הוא בהזיק זה וכו' אבל אדם דבר דעת הוא ופושע והזיק מפטר בעל תקלה לגמרי" [הרא"ש]. וראה בתוס' תלמיד רבינו תם "שזה היה אונס גמור מה שדרס על הכר דלאו דרכיה לעיוני בהכי אבל להתזו צרורות ובור המתגלגל אין זה אונס גמור כל כך.

11. לסיכום: לשיטת רש"י, המגלגל פטור לגמרי. ובעל התקלה, לפי המהר"ם פטור לגמרי. ולפי אחרים חייב ומטעם אש. לשיטת התוס', בעל התקלה פטור לגמרי והמגלגל חייב הכל. ובראשונים ישנה שיטה שלישית ששניהם חייבים כל אחד חצי [ראה ברשב"א בפירוש ראשון ובתוס' רבנו פרץ, ובשיטה מקובצת בשם תוס' שאנץ].

ומכך שלא כתבו התוס' לחלק בפשטות, שכאן מיירי במתכוון, ואילו דין שאין דרכן של בני"א להתבונן לא נאמר במתכוון, משמע שפירשו דהכא לא מיירי במתכוון להזיק אלא בפשיעה מצד האדם. וכן משמע לשון הרא"ש שהובא בהערה הקודמת, וכן משמע ברשב"א ומאירי. וצריך עיון, כי התוס' בהמשך הקשו מאדם ושור שדחפו לבור דחייב גם בעל הבור, וכתבו לחלק בין אדם העושה בכוונה לעושה בלא כוונה, ושם מדובר שנעשה בפשיעה [אחרת אין חיוב ד' דברים] ואעפ"כ אם נעשה שלא בכוונה חייב גם בעל הבור, ומדוע כאן אם פשע האדם בהתזו אין בעל האבן שותף בנזקו? והקשה כן הגרע"א